

Психологічне розкриття теми еміграції в новелі В.Стефаника «Камінний хрест». Історична основа твору, його сюжетно-композиційні особливості

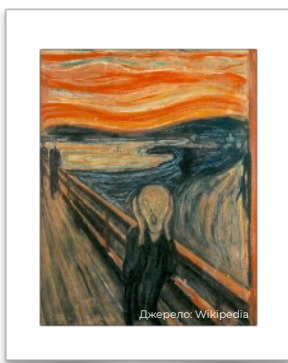
Експресіонізм — від латинського *expressio* («вираження»); напрям у літературі й мистецтві, що активно розвивався в 1910–1920-х рр., передусім у Німеччині та Австрії. Основну увагу письменники-експресіоністи зосереджують на емоціях людини, яка страждає від абсурдності, бездушності сучасного світу. У їхніх творах часто трапляються мотиви щоденного болю, страху за майбутнє людства, загрози загибелі.

Перша світова війна, революційні рухи, бідність і тяжка робота простих людей сформували переконання, що світ навколо наповнений лише розчаруваннями, тривогою, страхом.

Основний творчий принцип експресіонізму — відображення загостреного суб'єктивного світобачення через перебільшене авторське «Я».

Ознаки експресіонізму

1. Нервова емоційність та ірраціональність.
2. Символи.
3. Фрагментарність і плакатність письма, позбавленого прикрас.
4. Тяжіння до абстракцій.
5. Нагромадження всіляких жахів.
6. Поєднання протилежних явищ.

Найяскравішим представником експресіонізму в живописі є Едвард Мунк, чиї картини ведуть глядачів у якийсь незвичайний, дивний і страшний світ. Його найвідоміша картина **«Крик»** — це зображення фігури людини, яка зайшла відчайдушним криком. Ми не можемо визначити ані стать людини, ані вік, ані форму обличчя. Бачимо лише почуття: страждання і розпач, що межують із божевіллям, в очах — жах і безнадія.

Напруження додають похмуро-фантастична природа, червоне небо й темний пейзаж з мостом, на якому стоять головний персонаж і дві байдужі фігури вдалині.

Одним з кращих експресіоністів в українській літературі є Василь Стефаник.

Про його новелістичну майстерність писав І. Франко, називаючи Стефаника «абсолютним паном форми» і відзначаючи «глибокий ліризм, який розбуджує найпотаємніші струни людського серця».

Леся Українка писала так: *«Усі нариси Стефаника просякнуті тим животворним духом співчуття автора до своїх персонажів, який надає неповторний колорит художнім творам і якого не може приховати навіть сама об'єктивна форма...; герої п. Стефаника пасивні або інертні, але вони повні такого живого, захоплюючого страждання, перед яким неможливо залишатися спокійним».*

Експресіоністичну новелу **«Камінний хрест»** Василь Стефаник написав на початку **1899** р. під впливом вражень від масової еміграції селян з Галичини за кордон у пошуках кращої долі.

Еміграція — переселення зі своєї батьківщини в іншу країну, зумовлене соціально-економічними, політичними або релігійними причинами.

Протягом 1890–1910 років з Галичини виїхало понад 300 тисяч українців. Причинами такої масової еміграції стали безземелля, злиденність і безправ'я селян, надмірні податки й відсутність можливостей заробітку.

Стефаник не раз проводжав людей на Краківському вокзалі до далекої Америки. Лише з рідного письменникові Русова на чужину подалося до 500 осіб: *«Через Краків переїжджають заодно наші емігранти. Йду щовечора, аби їх здибати. Страшно за ними і перед ними, серед того вони прибиті, здатні на всю підлість людську старого і нового світу. Немилосердна земля чорна, що пустила їх від себе... Чую їх біль, усі ті нитки, що рвуться між серцем і селом. І мені рвуться. Чую їх жаль і муку».*

Прототипом **Івана Дідуха** в новелі «Камінний хрест» став житель села Русова **Стефан Дідух**, який, емігруючи до Канади, поставив на своєму полі кам'яний хрест. Цей хрест зберігся й досі.

Про Стефана Дідуха автор писав: *«Він дуже не хотів покидати свого каменистого ґрунту, та діти, невістки і доньки не давали йому жити, і він лише тому втік до Канади, щоби могли жити далше. Він дійсно ще довго*

жив у Канаді, але писав мені, що все чуже довкола нього і що його ферма йому немила, та його дітям добре...»

У листі до онука Стефана Дідуха від 11 лютого 1935 р. В. Стефаник так згадував його діда: «Він був дуже розумний і спокійний, цікавився громадськими справами та перший заклав читальню в Русові... Зі своїми дітьми і внуками він і багато інших покинули рідну землю... Зараз по їх від'їзді я написав оповідання «Камінний хрест», де є дослівні думки Вашого небіжчика діда... Це, так сказати, мій борг, сплачений вашому дідові в українській літературі, він же, ваш дідусь, мав у моїй молодості великий вплив».

Композиційно твір складається з **семи розділів**: I — живописний портрет Івана Дідуха з авторськими екскурсами в минуле, II–VII розділи — зображення комплексу складних почуттів героя, спогадів, змін душевного стану.

Перший розділ є експозицією. Це — розповідь про долю Івана Дідуха, який 10 років наймитував, потім служив у війську, а після повернення отримав у спадок шматок землі — горб.

Цитатна характеристика Івана Дідуха

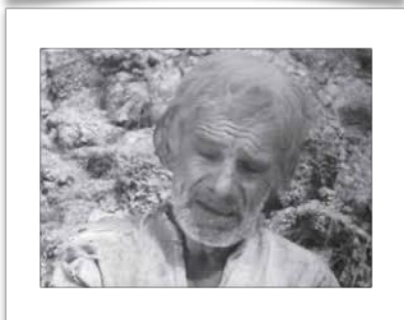

• «Івана Дідуха запам'ятали в селі газдою, [господарем]... мав усе лиш одного коня і малий візок із дубовим шишлем. Коня запрягав у підруку, сам себе в борозну...»

• «Як прийшов із війська додому, то не застав ні тата, ані мами, лише хатчину завалену. А всього маєтку лишив йому тато букату [шматок] горба щонайвищого і щонайгіршого над усе сільське поле. Ніхто не орав і не сіяв, і межі ніякої на нім не було. Лиш один Іван узявся свою пайку копати і сіяти».

• «Але хоч той горб його переломив, то політки [врожай] давав добрі. Іван бив палі, бив кілля, виносив на нього тверді кицьки [грудки землі, брила, вивернуті плугом] трави і обкладав свою частку довкола, аби осінні і весняні дощі не сполікували гною і не заносили його в яруги. Вік свій збув на тім горбі».

• «...де мені, переломаному, до ходів? Я зробок – ціле тіло мозиль, кості дрихлаві, що заки їх рано зведеш докупи, то десіть раз йойкнеш!»

• «Мав у поясі хибу, бо все ходив схилений, як би два залізні краки стягали тулуб до ніг».

• «Я ціле живе лиш роб, та й роб...»

Наступні розділи — це прощання Дідуха із земляками та рідним селом. Зображаючи розмови в хаті з односельцями, письменник передає важкий психологічний стан героя за допомогою порівняння з каменем, якого вода викотила на берег.

Іван не хоче виїжджати, земля для нього — не просто засіб до існування, а святиня, однак розуміє, що на його дітей тут чекає лише бідність та наймитування. Він вирішує емігрувати, хоча й розуміє, що тут, на горбі, він залишає свою душу.

Експресіоністично передано і прощання Івана з Михайлом: *«Слова співу йдуть через старе горло з перешкодами, як коли би не лиш на руках у них, але і в горлі мозилі понаростали... Як де підтягали вгору яку ноту, то стискалися за руки, але так кріпко, аж сугави хрупотіли, а як подибували дуже жалісливе місце, то нахилувалися до себе і тулили чоло до чола і сумували. Ловилися за шию, цілувалися, били кулаками в груди і в стіл і такої собі своїм заржавілим голосом туги завдавали...»*

Також Іван просить односельців про послугу: щойно вони дізнаються про його смерть із дружиною, нехай замовлять панахиду за їхні душі.

Шостий розділ новели є кульмінаційним. Сім'я Дідухів іде перевдягатися до хати, вони готові до від'їзду, а *«...ціла хата заридала. Як би хмара плачу, що нависла над селом, прорвалася, як би горе людське дунайську загату розірвало — такий був плач»*. Іван разом з дружиною танцює.

Розв'язка новели — люди проводжають сім'ю Дідухів. Іван показує Катерині хрест на горбі й говорить: «Видиш, стара, наш хрестик? Там є вибито і твоє найменю. Не бійси, є і моє, і твоє».

Чужина видається Дідухові могилою. Він заживо поховав себе й на успадкованому горбі ставить камінний хрест із вибитими на ньому іменами.

Новелу було гостро сприйнято сучасниками. Ольга Кобиланська писала в листі до В. Стефаніка, що вона плакала над долею Дідуха: *«Страшенно сильно пишете Ви. Так якби-сте витесували потужною рукою пам'ятник для вашого народу... Гірка, пориваюча, закровавлена поезія Ваша, ... котру не можна забути»*.

За мотивами новели В. Стефаніка «Камінний хрест» режисер Леонід Осика 1968 р. на кіностудії імені О. Довженка зняв однойменний фільм (<https://www.youtube.com/watch?v=dF8TCnXKaal&t=465s>).

Рекомендована література

1. Євшан М. Василь Стефаник / М. Євшан // Критика. Літературознавство. Естетика. К. : Основи, 1998. С. 213–219
2. «Камінний хрест». 1968. фільм Режисер: Леонід Осика. Україна. Кіностудії імені О. Довженка. URL:
<https://www.youtube.com/watch?v=dF8TCnXKaal&t=465s>
3. Процюк С. Троянда ритуального болю: роман про Василя / С. Процюк. К. : ВЦ «Академія», 2010.184 с.